

Sławomir Kamiński

Wielokulturowość w dobie współczesnych kryzysów i zderzeń cywilizacyjnych

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 13, 48-71

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Sławomir Kamiński - WIELOKULTUROWOŚĆ W DOBIE WSPÓŁCZESNYCH KRYZYSÓW I ZDERZEŃ CYWILIZACYJNYCH

Abstract:

The links between culture and security, especially cultural influence on security, are as old as the human civilization and the existing relations between them are. In the era of dynamic changes in a world, multiculturalism turns out to be an increasingly important part of today's international security environment. So, more and more legitimate are questions regarding the limits of tolerance for the progressive unification and universalization of cultural patterns and a shape of immigration policies, so that the resulting mix of ethnicity is not a source of danger to the foundations of the existence and development of a native civilization. The sector of cultural security is undoubtedly a very important element of national security systems and as such should be treated with greater seriousness and care, than it is today.

Key words: culture, multiculturalism, safety, social capital, social conflicts,

Abstrakt:

Związki kultury i bezpieczeństwa, a zwłaszcza wpływy kultury na bezpieczeństwo, są tak stare, jak stare są cywilizacje ludzkie i relacje występujące między nimi. W dobie dynamicznych zmian zachodzących w świecie, coraz ważniejszym elementem współczesnego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego staje się wielokulturowość. Coraz bardziej uzasadnione są więc pytania o granice tolerancji dla postępującej unifikacji i uniwersalizacji wzorców kulturowych oraz o kierunki moderowania napływu migrantów z różnych stron świata, tak aby powstająca mieszanka etniczna nie stanowiła źródła zagrożenia dla fundamentów istnienia i rozwoju rodzimej cywilizacji. Sektor bezpieczeństwa kulturowego niewątpliwie stanowi bardzo ważny element systemów bezpieczeństwa narodowego i jako taki powinien być traktowany z większą powagą i troską, niż ma to miejsce obecnie.

Słowa kluczowe: kultura, wielokulturowość, bezpieczeństwo, kapitał społeczny, konflikty społeczne

Wielokulturowość stanowi coraz ważniejszy element współczesnego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego. Temat ten pojawia się coraz częściej w publicystyce, nie tylko w kontekście kryzysów i zderzeń cywilizacyjnych, ale także spraw związanych z ochroną dziedzictwa i tożsamości kulturowej poszczególnych państw i narodów. Najczęściej publikacje te związane są z obserwowaniem skutków dynamicznych zmian rozgrywających się w świecie, postępującą globalizacją, komercjalizacją życia społecznego, a także obawami związanymi z kulturowymi i gospodarczymi aspektami integracji europejskiej. Tym samym coraz popularniejszy staje się model społeczny oparty na współlistnieniu grup społecznych zróżnicowanych pod względem pochodzenia i wyznawanych systemów normatywno-etycznych. Postępująca równolegle likwidacja ograniczeń w przepływie ludzi, dóbr i usług, postęp technologiczny i idący za tym coraz bardziej swobodny przepływ informacji, a także napływ komercyjnych produktów popkultury zachodniej, rodzi pytania o kierunki i sposoby ochrony własnego dziedzictwa i tożsamości kulturowej. Coraz bardziej uzasadnione stają się pytania z jednej strony o granice tolerancji dla postępującej unifikacji i uniwersalizacji wzorców kulturowych, a z drugiej, o takie moderowanie napływu migrantów z różnych stron świata, aby powstająca mieszanka etniczna nie stanowiła źródła zagrożenia dla fundamentów istnienia i rozwoju rodzimej cywilizacji.

Kultura a wielokulturowość

Charakterystyka pojęcia „kultury” obciążona jest dobrodziejstwem inwentarza, wyrażającego się bardzo dużą ilością definicji funkcjonujących w literaturze. Wieloznacność tego pojęcia wymaga więc uwzględnienia przestrogi C. Jenksa, który

stwierdził, że „idea kultury obejmuje taki zakres problemów, procesów, zróżnicowań czy nawet paradoksów, iż jedynie osoba pewna siebie i kompetentna mogłaby się podjąć mówienia o niej, a być może tylko głupiec usiłowałby napisać o tym książkę...”⁵⁵. Pojęcie „kultura” (z łac. colere = „uprawa, dbać, pielęgnować, kształcenie”) jest terminem wywodzącym się z łacińskiego zwrotu *cultus agri* („uprawa roli”), termin ten w pierwotnym ujęciu oznaczał takie przekształcanie środowiska naturalnego, aby było ono bardziej użyteczne dla człowieka). Mianem tym określa się całość dorobku społecznego danej zbiorowości (np. narodu), stanowiący jeden z elementów świadomości narodowej. Kultura najczęściej rozumiana jest jako całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, jako motywowane racją rozumu ludzkiego metodyczne przekształcanie natury, przez co bywa też mylnie utożsamiana z cywilizacją⁵⁶. Definicje kultury, które kładą akcent na aspekty historyczne, będą odwoływać się do takich pojęć, jak dorobek kultury czy dziedzictwo kulturalne. Definicje normatywne będą opisywać ludzkie zachowania w kategoriach moralno-kulturowych, podkreślając przede wszystkim odrębność stylu życia

⁵⁵ C. Jenks, *Kultura*, Poznań 1999, s. 7.

⁵⁶ Według angielskiego antropologa społecznego Edwarda Burnetta Tylora, „*kultura, czyli cywilizacja, jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa obyczajowe oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa*”. Niemiecki socjolog i teoretyk kultury Alfred Weber twierdził, że cywilizacja jest efektem dążenia do racjonalizacji życia ludzkiego i adaptacji do zewnętrznych warunków. Elementami cywilizacji są wszelkie wynalazki i udoskonalenia techniczne, podczas gdy „*kultura sytuuje się poza sferą wymogów adaptacyjnych, tam, gdzie zaczyna się kształtowanie naszego życia przez wyznaczanie mu celów, których nie da się wyprowadzić z potrzeby dalszej egzystencji albo lepszego zaspokajania naturalnych potrzeb życiowych*”. Amerykański antropolog kultury Lewis Henry Morgan uważał, że cywilizacja to najwyższe stadium rozwoju kultury. Przegląd definicji – zob. praca A. Kłoskowskiej pt. „*Kultura masowa*”, Warszawa 1983.

i zachowań danej społeczności. Definicje psychologiczne będą odnosić się do tych mechanizmów ludzkiej inwencji, które związane są z procesem nauki i edukacji społecznej oraz wytwarzaniem nowych zdolności komunikacyjnych i informacyjnych. Natomiast w definicjach strukturalistycznych znajdziemy propozycje całościowego podejścia do charakteru poszczególnych kultur i ich wewnętrznych powiązań⁵⁷. Wszystkie te definicje akcentują różne czynniki określające zjawiska kulturowe, przyczyniając się zarówno do uporządkowania wiedzy o kulturze, jak również do formułowania definicji zawierających walor wiedzy praktycznej. Na kulturę należy bowiem patrzeć przez pryzmat różnych nauk i uwarunkowań: biologicznych, historycznych, socjologicznych lub filozoficznych. To one, powiązane ze sobą tysiącami współzależności, będą budować wzorce samoidentyfikacji kulturowej danego podmiotu (państwa, narodu, społeczeństwa), jako ważnego elementu jego kształtowania się, trwania i aktywnego funkcjonowania na arenie międzynarodowej.

Jednym z najbardziej znaczących dla współczesnych stosunków międzynarodowych pojęć z dziedziny kultury jest „wielokulturowość”. Termin ten wywodzi się z angielskiego „*multiculturalism*” i może mieć trzy znaczenia: 1) w płaszczyźnie opisowej wskazuje na wielość kultur, wielokulturowość jest więc stwierdzeniem obiektywnego faktu zróżnicowania kulturowego danego społeczeństwa lub — szerzej — faktu istnienia na świecie odmiennych kultur etnicznych, grup religijnych, subkultur itp.; 2) oznacza również politykę władz państwa zmierzającą do

⁵⁷ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004, ss. 9-10; J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Wydanie pokonferencyjne z II Konferencji Naukowej z cyklu „Bezpieczeństwo jako wartość” zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, 18 kwietnia 2008, s. 56-57.

niwelacji napięć społecznych związanych z faktem wielokulturowości danej populacji; 3) jest nazwą pewnej filozofii, w której wielokulturowość oznacza działania środowisk mniejszościowych skierowane na emancypację i pełniejszy udział różnych środowisk w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym kraju⁵⁸. Jedną z popularnych definicji opisuje pojęcie wielokulturowości poprzez harmonijne współlistnienie różniących się od siebie grup kulturowych czy etnicznych, w ramach wspólnej zbiorowości zorganizowanej w formę politycznej jednostki terytorialnej⁵⁹. Wielokulturowość będzie więc oznaczać takie zróżnicowanie kulturowe danej zbiorowości, które przekłada się na szeroki i złożony układ sposobów działania, norm, wartości symboli, wierzeń i dzieł symbolicznych. Ważne jest przy tym, aby były one uważane przez tę zbiorowość za jej własne i przynależne, wyrosłe z jej tradycji i historycznych doświadczeń oraz obowiązujące w jej obrębie⁶⁰. Kultura rodzima oraz wszelkie treści napływowe ją wzbogacające powinny wiązać dany naród, budować poczucie wspólnoty i przynależności do jednej grupy, a przez to zobowiązywać do troski i pracy na rzecz jej dalszego trwania, tożsamości i integralności. Jeśli wartości te będą zdominowane przez obce elementy kulturowe, niewzbogacające, osłabiające lub dewastujące rodzime treści, które dana społeczność uważa za szczególnie dla siebie ważne obecnie i w przyszłości, wówczas będą one prowadzić do osłabienia więzi tworzących i konsolidujących dany naród. W konsekwencji będą one stanowić dla tego narodu zagrożenie⁶¹.

⁵⁸ *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982, s. 388.

⁵⁹ E. Cashmore, M. Banon, J. Jennings, B. Troyna, P. L. Berghe van den, *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, Routledge, London, New York 1994, ss. 216-217.

⁶⁰ A. Kłoskowska, *Kultura masowa*, Warszawa 1983.

⁶¹ M. Filipiak, *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Lublin 2002, s. 67.

Wielokulturowość a bezpieczeństwo

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku znany politolog amerykański Samuel P. Huntington wyraził opinię, że „w świecie, jaki nastąpił po zakończeniu zimnej wojny, flagi bardzo się liczą, to samo dotyczy innych symboli narodowej tożsamości, takich jak krzyże, półksiężyce, a nawet nakrycia głowy. Liczy się bowiem kultura, a kulturowa tożsamość dla większości ludzi jest tym, co ma największe znaczenie”⁶². Jego zdaniem, podłożem współczesnych konfliktów międzynarodowych są i będą zderzenia cywilizacyjne o podłożu kulturowo-religijnym. Teoria Huntingtona stała się przedmiotem ożywionej dyskusji w świecie zwłaszcza, że natura konfliktów międzynarodowych na początku XXI wieku nie pozwalała jej jednoznacznie sfalsyfikować. Zasługą amerykańskiego politologa jest więc to, że zwrócił on uwagę na kulturowo-religijne podłoże współczesnych konfliktów międzynarodowych, a tym samym na problemy wielokulturowości i bezpieczeństwa kulturowego.

Jednak prawdziwym przełomem w postrzeganiu wielokulturowości jako zasadniczego elementu bezpieczeństwa i odrębnej kategorii pojęciowej stały się ataki terrorystyczne przeprowadzone na cele w Stanach Zjednoczonych (2001 r.), Hiszpanii (2004 r.), Wielkiej Brytanii (2005 r.), Egipcie (2004 r.

⁶² S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2006, s. 14.

S. Huntington w 1993 roku w „*Foreign Affairs*” opublikował artykuł pt. „*The Clash of Civilizations?*”, w którym teom Francisca Fukuyamy o końcu historii po upadku komunizmu przeciwstawił własną tezę, że źródłem konfliktów we współczesnej polityce będą przede wszystkim różnice kulturowo-religijne pomiędzy cywilizacjami, a nie państwami. Autor rozwinął tę tezę w książce wydanej trzy lata później pt. „*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*”.

i 2005 r.) i w innych miejscach świata. Okazało się wtedy, że różnice cywilizacyjne, religijne i kulturowe mogą stanowić inspirację dla niektórych środowisk fundamentalistycznych i ekstremistycznych do przeprowadzenia aktów terroru, wymierzonych w podwaliny funkcjonowania cywilizacji zachodniej, w tym konstytuujące je wartości. Chociaż terroryzm, jako zjawisko, znany jest od wieków, jednak dopiero w ostatnim czasie stał się on istotnym elementem stosunków międzynarodowych oraz wyrastającym na gruncie nierozwiązanych problemów cywilizacyjnych, religijnych i kulturowych zagrożeniem dla bezpieczeństwa. Nie jest więc możliwe pełne zdiagnozowanie tego zagrożenia bez uwzględnienia czynnika kulturowego, jako istotnego elementu wpływającego na charakter wielu konfliktów międzynarodowych na początku XXI wieku.

Związki kultury i bezpieczeństwa, a zwłaszcza wpływy kultury na bezpieczeństwo, są tak stare, jak stare są cywilizacje ludzkie i relacje występujące między nimi. Od początków istnienia był to problem złożony i wielowątkowy, ponieważ to różnice kulturowe często były zarzewiem sporów, konfliktów i wojen, nierzadko decydujących wręcz o dalszym fizycznym istnieniu państw i społeczeństw. Z doświadczeń historii świata wynika, że najbardziej krwawe okazywały się te wojny, w których obecny był silny kontekst religijny. Z drugiej jednak strony, kontakty międzykulturowe mogły też przynosić wspaniałe owoce, np. nowe kanony i idee kultury, a nawet powstawanie nowych cywilizacji. Ze względu na kulturowe podłoże wielu konfliktów międzynarodowych problem ochrony własnej kultury, a zwłaszcza własnej tożsamości kulturowej przed niepożądanymi wpływami z zewnątrz, nie jest problemem nowym. Co więcej, znaczenie tego problemu wciąż wzrasta, ponieważ współczesny świat przynosi coraz więcej możliwości kontaktów pomiędzy różnymi kulturami, a płaszczyzny wymiany idei, myśli, doświadczeń i wzorców

kulturowych w dobie postępujących zmian globalizacyjnych stają się wręcz nieograniczone⁶³.

Procesy globalizacyjne, w tym procesy integracyjne w ramach Unii Europejskiej (której Polska jest członkiem od 2004 r.), prowadzą do zacieśnienia relacji między poszczególnymi państwami, zarówno w zakresie gospodarczym, prawnym, społecznym, jak i politycznym. Stwarza to bardzo sprzyjające warunki do przenikania i unifikacji kultur. Jednak obok procesów ukierunkowanych na tworzenie ogólnoświatowej „globalnej wioski” dostrzegalny jest także proces odwrotny, tj. przenikania się i wyodrębniania różnych kultur na tym samym obszarze. Wielokulturowość jako model społeczny może stanowić o sile i potędze państw opierających swój rozwój na przedsiębiorczości i aktywności różnych grup etnicznych (przykładem mogą być Stany Zjednoczone, Kanada lub Australia)⁶⁴. Jednak może być ona także zarzewiem nowych problemów i zagrożeń, zwłaszcza w Europie, gdzie państwa narodowe tworzone były w oparciu o homogeniczność, wspólny język, tradycję, wierzenia i obyczajowość, a w konsekwencji – o wspólne pojęcie narodu. W wielu państwach europejskich pokazywanie odrębności psychokulturowej tolerowane jest tylko w pewnych granicach, ponieważ większa troska władz koncentrowana jest na tożsamości kraju, który udziela emigrantom gościny, aniżeli na tożsamości osób przyjeżdżających. Od przybyszy oczekuje się zrozumienia

⁶³ J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008, s.9-13.

⁶⁴ Uznaje się, iż termin „wielokulturowość” nabrał znaczenia pod koniec lat 60. XX wieku, w trakcie kanadyjskiej debaty nad strukturą etniczną tego kraju. Idea wielokulturowości pojawiła się jako alternatywa względem dotychczas wdrażanego asymilacjonizmu i stanowiła nową propozycję po klęsce amerykańskiej ideologii zwanej „*melting pot*”. Polegała ona na nieuwzględnianiu różnic w pochodzeniu etnicznym i koncentrowaniu się na tworzeniu „człowieka bez przeszłości”. Podstawą politycznej jedności miała być wierność konstytucji oraz lojalność wobec innych obywateli kraju - gospodarza.

i poszanowania miejscowych praw, norm i obyczajów w takim stopniu, aby nie zaburzał on tożsamości i przestrzeni kulturowej ludności miejscowej (przykładem mogą być Niemcy, Francja lub Włochy). Nierzadko taka postawa – motywowana przecież podstawowym interesem miejscowej społeczności - generuje konflikty pomiędzy tą ludnością a ludnością napływową, niechętną lub wręcz przeciwną zmianom i zainteresowaną zachowaniem własnych norm, obyczajowości i przekonań. Rodzi to przestrzeń dla zachowań populistycznych i ksenofobicznych, eskalujących narodowe i religijne lęki i uprzedzenia⁶⁵.

Polska, jako kraj szczególnie mocno doświadczony przez historię: rozliczne wojny, rozbiory i utratę własnej państwowości, tragedię powstań narodowo-wyzwoleńczych i dwóch wojen światowych oraz późniejsze zniewolenie – powinna być szczególnie wyczulona na ochronę tych dóbr i wartości, które świadczą o jej wyjątkowości, odrębnej tożsamości i rozwoju narodowym. Stajemy tym samym przed perspektywą wypracowania takiej polityki wielokulturowości, która nie będzie ograniczać w sposób istotny praw i wolności napływających migrantów, ale przede wszystkim będzie realizować interesy narodowe i cele strategiczne państwa polskiego.

Atutem naszego kraju jest to, że Polska jest państwem stosunkowo jednolitym. Nie jesteśmy krajem zróżnicowanym narodowościowo

i etnicznie, jednak i nam nieobce są problemy związane z nietolerancją. Tymczasem już wkrótce to my możemy znaleźć się na obecnym miejscu Niemców, Francuzów lub Włochów. Starzejące się społeczeństwo polskie zacznie wkrótce cierpieć na

⁶⁵R. Kuźniar, *Bezpieczeństwo kulturowe*, Polska Zbrojna, 17 grudnia 2009 roku, http://polskazbrojna.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6065:bezpieczestwo-kulturowe&catid=100:roman-kuniar&Itemid=190 (dostęp: 4 maja 2013 r.).

niedobór młodej wykwalifikowanej siły roboczej. Konieczne staje się wypracowanie mądrej wieloletniej polityki migracyjnej, w szczególności ukierunkowanej na integrowanie i zatrudnianie w Polsce cudzoziemców. Warto więc, aby Polacy byli światopoglądowo i cywilizacyjnie, ale też systemowo, przygotowani na przewidywany w nieodległej przyszłości masowy napływ emigrantów z zagranicy do naszego kraju⁶⁶.

Z badań przeprowadzonych na przełomie 2011 i 2012 roku przez Centrum Badania Opinii Społecznej na zlecenie Biura Bezpieczeństwa Narodowego wynika, że umacnianiu bezpieczeństwa sprzyja m.in. wszystko to, co można określić jako wysoki poziom kapitału społecznego: zaufanie obywateli do władzy (72%), zaufanie władzy do obywateli (69%) oraz istnienie silnego społeczeństwa obywatelskiego (66%). W opinii większości badanych (59%) także istnienie systemu demokratycznego w kraju służy wzmocnieniu bezpieczeństwa (bo być może – w ocenie społecznej – państwa demokratyczne są mniej skłonne angażować się w konflikty zbrojne niż państwa niedemokratyczne). Zdaniem większości ankietowanych (75%) do zmniejszania bezpieczeństwa kraju przyczyniać się może występowanie silnych konfliktów

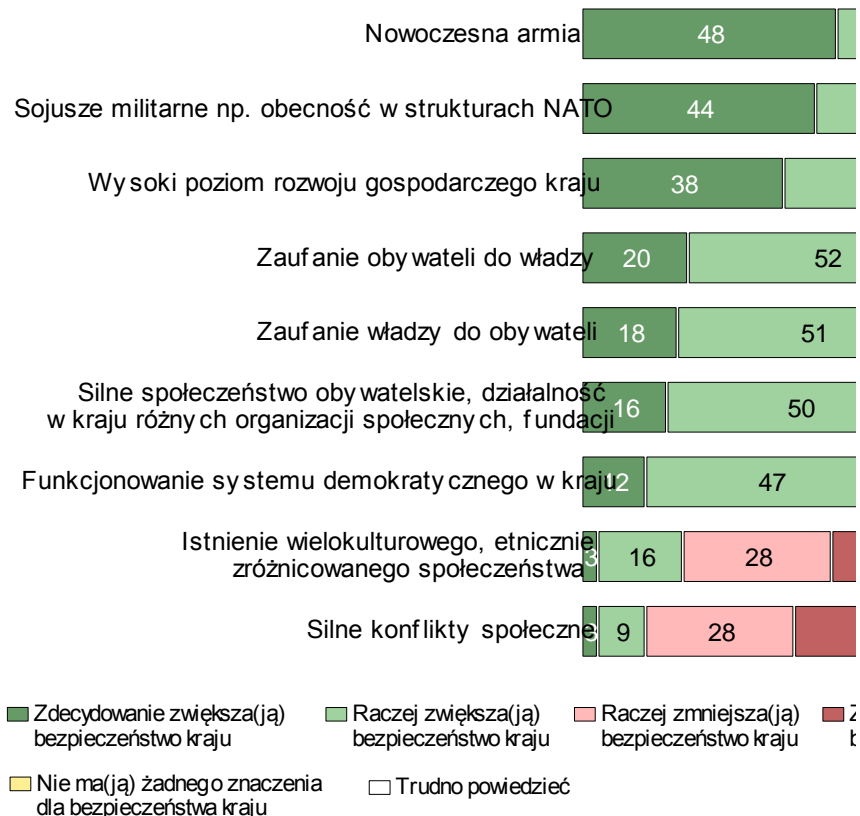
⁶⁶ 31 lipca 2012 roku Rada Ministrów przyjęła dokument pt. „*Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*”. Ma on charakter programowy: przedstawia diagnozę sytuacji migracyjnej Polski, postuluje dostosowanie polityki migracyjnej do priorytetów rynku pracy oraz zapewnienie konkurencyjności naszej gospodarki. W dokumencie przyjęto m.in. rekomendacje uproszczenia przepisów i procedur dotyczących zasad pobytu i podejmowania pracy przez cudzoziemców w Polsce oraz wdrożenia rozwiązań służących ograniczeniu nielegalnej emigracji. Obecnie kluczowe znaczenie ma zintegrowanie polityki migracyjnej z interesami narodowymi i celami strategicznymi państwa, przyjęcie planu działań na rzecz wdrożenia założeń oraz opracowanie programu integracji cudzoziemców w Polsce, w szczególności tych grup, które stwarzają nadzieję na pozostanie i podjęcie pracy w Polsce oraz zasymilowanie się ze społeczeństwem polskim.

społecznych. W ocenie przeważającego odsetka badanych (43%) czynnikiem raczej niekorzystnie oddziałującym na poziom bezpieczeństwa państwa jest także istnienie wielokulturowego, etnicznie zróżnicowanego społeczeństwa.

Większość czynników wpływających na stan bezpieczeństwa w naszym kraju jest dość silnie lub bardzo silnie ze sobą skorelowana. W odczuciu społecznym siła militarna państwa wiąże się z poziomem jego rozwoju gospodarczego. Siła gospodarcza zaś (a więc pośrednio także potęga militarna), łączy się w opinii społecznej z określonym modelem ładu społecznego, opartym na zaufaniu i demokratycznych mechanizmach wypracowywania konsensusu społecznego. Elementem tego modelu, także związanym z wysokim stopniem rozwoju gospodarczego (i – być może – niskim poziomem nierówności społecznych), jest małe natężenie konfliktów społecznych. Natomiast istnienie wielokulturowego, etnicznie zróżnicowanego społeczeństwa jest czynnikiem słabo skorelowanym z innymi. Analizy pokazują jedynie silny związek między funkcjonowaniem wielokulturowego społeczeństwa a postrzeganym dużym natężeniem konfliktów społecznych⁶⁷.

⁶⁷ *Ocena stanu bezpieczeństwa państwa*. Raport z badania sondażowego przeprowadzonego przez CBOS na zlecenie Biura Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2012.

**Jak Pan(i) sądzi, od czego zależy bezpieczeństwo kraju?
O każdej z wymienionych kwestii proszę powiedzieć,
jakie jest jej znaczenie dla bezpieczeństwa kraju**

Łagodzeniu napięć społecznych, bez podjęcia zaradczych działań o charakterze systemowym, raczej nie będzie sprzyjać

narastająca migracja do Polski. Są to głównie emigranci z krajów byłego Związku Radzieckiego, ale także z krajów azjatyckich, w tym z krajów islamskich. Niekontrolowany napływ ludności obcej mentalnie i kulturowo może sprzyjać aktywności elementów niepożądanych, narastaniu przestępczości (np. nielegalnego przemytu, rozwojowi handlu narkotykami lub bronią) i ruchów o charakterze ekstremistycznym i fundamentalistycznym. Jest oczywiste, że będzie to miało wpływ na bezpieczeństwo narodowe rozumiane jako ochrona, za pomocą różnych środków, żywotnych interesów ekonomicznych i politycznych, których utrata zagroziłaby żywotności i podstawowym interesom państwa⁶⁸.

Wnioski

Kształtowanie się tożsamości narodów europejskich, w tym narodu polskiego, było wielowiekowym procesem, który rozwijał się na podstawie takich elementów jak: język, tradycja historyczna, religia, obyczajowość, literatura, kultura, sztuka i symbole narodowe. Był to proces z założenia otwarty, podatny na zewnętrzne wpływy kulturowe, lecz uzależniony od okresu historycznego i panującej wówczas sytuacji społeczno-politycznej. Szczególnie w okresach konfliktów i wojen, zniewolenia i zaborów, towarzyszyła mu troska o zachowanie kulturowej odrębności, jako nieodzownego atrybutu tej tożsamości. Jednak idea współzycia kultur w Europie nie przegrała, bo przegrać nie może. Społeczeństwa są i będą kształtowane poprzez spotkania z ludnością napływową, a przenikanie się kultur jest nieodłącznym elementem współczesności, dla którego nie ma alternatywy. Nierealne wydaje się wprowadzanie restrykcji lub wyrzucanie ludzi od dawna

⁶⁸ I. Blonka-Szwarkowska, M. Puszka, *Kultura a bezpieczeństwo narodowe*, [w:] *Zeszyty Doktoranckie, Wydział Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej*, Kwartalnik nr 4(5) 2012, Warszawa 2012, s. 32.

osiedlonych. Byłoby to bowiem działanie sprzeczne z podstawami demokracji i podstawowymi wartościami określającymi zasady współżycia społecznego w cywilizacji zachodniej.

Konieczne są zatem działania ukierunkowane na stopniowe, ale konsekwentne asymilowanie ludności napływowej. Wdrożona w Kanadzie lub Australii polityka wielokulturowości okazała się tam sukcesem, ponieważ migranci od samego początku traktowani byli w kategoriach przyszłych obywateli, a nie taniej, tymczasowej siły roboczej. Ustanowienie priorytetu opartego na silnym związku polityki migracyjnej z uzyskiwaniem przez migrantów prawa stałego pobytu, a następnie statusu pełnoprawnego obywatela, pozwoliło na wypracowanie systemu, dzięki któremu władze migracyjne mogą sprawnie wyselekcjonować pożądane dla państwa i zamieszkującego je społeczeństwa grupy migrantów. Migranci, którzy chcą się osiedlić w Kanadzie na stałe powinni: być osobami młodymi (preferowana grupa wiekowa to 18-35 lat), posiadać założoną rodzinę, być wykształconymi (preferowane wykształcenie wyższe oraz techniczne), znać języki Kanady (język angielski i język francuski) oraz geografię i historię tego kraju. Powinny być to osoby, które chcą się osiedlić w słabo zaludnionych regionach kraju, posiadający pracę w Kanadzie lub gwarancję zatrudnienia. Nie mogą być to osoby karane za przestępstwa umyślne. Warunkiem uzyskania pełnego obywatelstwa jest też posiadanie prawa stałego pobytu (które można uzyskać po 5 latach pobytu pod warunkiem, że osoba taka nie była w tym czasie skazana prawomocnym wyrokiem), zdanie egzaminu państwowego z historii, geografii i języków urzędowych Kanady oraz złożenie przysięgi na wierność monarsze (obecnie: królowa Elżbieta II), konstytucji i praw Kanady⁶⁹.

⁶⁹ *The Current State of Multiculturalism in Canada and Research Themes on Canadian Multiculturalism, Citizenship and Immigration Canada*, Minister of Public Works and Government Services Canada, 2010.

Zwykle przenoszenie obcych wzorców systemowych do Europy, bez odpowiedniego przygotowania światopoglądowego społeczeństw na naszym kontynencie, nie wydaje się możliwe. Jednak dużym krokiem naprzód, umożliwiającym postęp w sprawie systemowego uregulowania problemu wielokulturowości w Europie, jest silnie propagowana w Unii Europejskiej polityka tolerancji dla odmienności i walki z dyskryminacją. W krajach takich jak Polska – niedoświadczonych pod względem radzenia sobie z napływem dużej ilości migrantów – taka taktyka może jednak okazać się niewystarczająca. Konieczne jest zatem wsparcie jej szeroką ofertą kształcenia międzykulturowego, przygotowania zmian w funkcjonowaniu szkolnictwa, które obejmować będą nie tylko obecny stan zróżnicowania etnicznego, ale też określać zakres, formy i zasady wprowadzania edukacji regionalnej. Proces takiego kształcenia nie powinien zmierzać w kierunku zacierania odmienności kulturowych, lecz do uświadamiania sobie różnic, ich poznawania i akceptowania, ponieważ zróżnicowanie jest naturalną cechą rzeczywistości. Wielokulturowość w procesie kształcenia może więc być traktowana jako dobro społeczne, wpływające na wzbogacenie kultury, choć stanowiące poważne wyzwanie natury pedagogicznej. Nie ma dla narodu stojącego przed perspektywą realnego braku młodych rąk do pracy innej drogi, niż podejmowanie działań asymilacyjnych, tworzących płaszczyznę porozumienia i dialogu, opartą na rzetelnej wiedzy, wzajemnym zrozumieniu, kooperacji i pluralizmie. Wysiłek na rzecz szerokiego dostępu do dobrodziejstw edukacji jest uważany za jeden z dominujących czynników rozwoju społecznego, gdyż jakiegokolwiek nierówności w tej dziedzinie nie tylko godzą w podwaliny ustrojowe, ale – co gorsza – wywołują niepożądane konsekwencje ekonomiczne i społeczne (tworzenie się „wysp ubóstwa”, rozszerzanie się grup „wykluczonych”, marnowanie uzdolnień i umiejętności ludzkich,

tworzenie pożywki dla rozwoju postaw fundamentalistycznych i ksenofobicznych).

Polska posiada już pewne doświadczenia związane z systemowym podejściem do zjawiska wielokulturowości. Tolerancja kulturowa w Rzeczypospolitej Obojga Narodów była stanem rzeczy, które powstało w naszym społeczeństwie w sposób spontaniczny. Organy państwa dawały jednak mniejszościom możliwość kierowania się własnym prawem i tworzenia organów autonomii. Taki wzór wielokulturowości oraz charakter polskiej tolerancji wobec odmienności zasadał się niewątpliwie na specyficznym (unikalnym) ustroju naszego państwa, który zawierał w sobie elementy monarchiczne (wspólny monarcha), arystokratyczne (senat, rola szlachty) oraz demokratyczne (sejmy i sejmiki). Połączenie to w szczególny sposób gwarantowało zachowanie równowagi między ładem a wolnością, a tym samym implementację zasady wielokulturowości rozciągniętą na wszystkie ówczesne nacje zamieszkujące nasz kraj. Szczególną rolę w formowaniu tożsamości narodowej Polaków odegrała też tradycja martyrologii i heroizmu, związana z prowadzeniem walk narodowo-wyzwoleńczych i niepodległościowych w XIX i XX wieku oraz utrzymywanie i pielęgnowanie miejsc uświęconych krwią Polaków poległych za wolność Ojczyzny⁷⁰.

Ugruntowanie w polskiej praktyce strategicznej filozofii zintegrowanego podejścia do spraw bezpieczeństwa narodowego, zwłaszcza po zakończeniu pod koniec 2012 roku pierwszego w historii Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego, może przyczyniać się do wdrażania rekomendacji systemowych obejmujących wszystkie aspekty bezpieczeństwa narodowego, w tym dotyczące bezpieczeństwa kulturowego. Należałoby więc

⁷⁰ Więcej na ten temat: *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.

rozważyć, czy Polsce nie jest potrzebna *Strategia bezpieczeństwa kulturowego RP*, jako dokument wykonawczy (operacyjny) do opracowywanej obecnie nowej *Strategii bezpieczeństwa narodowego RP*. W świetle rozlicznych zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa kulturowego w Polsce, usystematyzowanie wiedzy w sektorze bezpieczeństwa kulturowego wydaje się konieczne. Nowa strategia stworzy przestrzeń do określenia celów strategicznych bezpieczeństwa kulturowego, przedstawienia katalogu zagrożeń, wyzwań, ryzyk i szans w tym sektorze, charakterystyki zadań do podjęcia oraz sposobów ich realizacji. W konsekwencji, może przyczynić się do precyzyjnego podziału odpowiedzialności w zakresie metodycznego wdrażania wyników przeprowadzonych analiz. Obligowałyby także organy państwa do podjęcia rozstrzygnięć natury politycznej i organizacyjnej w tej sferze⁷¹.

⁷¹ 26 marca 2013 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę o przyjęciu *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS)* – jednej z zintegrowanych strategii rozwojowych, podejmującej problematykę budowy wzajemnego zaufania między obywatelami oraz między obywatelami a organami państwa. Prace nad opracowaniem dokumentu prowadzone były pod kierunkiem ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego od 2009 r. Cztery cele szczegółowe SRKS obejmują: wspieranie budowy postaw kooperacji, kreatywności i komunikacji poprzez nowe metody i zmiany w systemie edukacji, wzmocnienie dialogu obywatelskiego oraz rozwój instrumentów ekonomii społecznej, polepszanie dostępności do wysokiej jakości programów mediów publicznych, a także zasobów kultury, wzmocnienie sektora kultury i przemysłów kreatywnych, w tym działań na rzecz szkolnictwa artystycznego, nowoczesnych instytucji kultury oraz promocji polskiej kultury za granicą. Jest to więc ważny i potrzebny dokument, który jednak ukierunkowany jest na rozwój, a nie na bezpieczeństwo. Chociaż istnieje oczywisty związek między bezpieczeństwem a rozwojem, to jednak SRKS z założenia odnosi się do innych spraw.

Zakończenie

Prezentowane spojrzenie na zagadnienie wielokulturowości podkreśla jej złożony charakter, wynikający z przemian w środowisku międzynarodowym oraz (w niektórych przypadkach) ważnych przemian wewnętrznych – ekonomicznych, cywilizacyjnych, społecznych. Związane jest to z odchodzeniem od utrwalonych historycznie przekonań o bezpieczeństwie państw i społeczeństw jako o wolności od zewnętrznych zagrożeń („bezpieczeństwo od”) i skierowanie większej uwagi na zapewnieniu warunków stabilnego rozwoju i dobrobytu państwa i całego społeczeństwa („bezpieczeństwo do”). Ta zmiana w pojmowaniu istoty bezpieczeństwa i zjawisk społecznych je opisujących podkreśla trwanie i znaczenie wszystkich tradycyjnych zadań państwa, ale też zasadniczo rozszerza jego zakres funkcjonalny. Tym samym, zobowiązuje to władze państwa do prowadzenia takiej polityki bezpieczeństwa, która jest komplementarna z innymi sektorami polityki narodowej, a zarazem powszechnie zrozumiała.

Jednym z najważniejszych zadań państwa w sferze bezpieczeństwa narodowego jest zachowanie tożsamości narodowej poprzez rozwijanie kultury oraz pielęgnowanie dziedzictwa narodowego, jako ważnych elementów bezpieczeństwa i rozwoju społeczno-gospodarczego. Zgodnie z zapisami konstytucyjnymi, Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego (potencjał niematerialny, którego składnikiem ciągłym jest dziedzictwo kulturowe i historyczne) oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju⁷². Do

⁷² Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

najważniejszych zadań w tym zakresie należy zaliczyć m.in. podejmowanie działań mających na celu silniejszą identyfikację obywateli z państwem, podnoszenie rangi kultury w strukturze zadań administracji państwowej, opracowanie polityki umożliwiającej wykorzystanie potencjału dziedzictwa narodowego jako elementu rozwojowego państwa, rozwijanie i upowszechnianie cech i postaw nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego⁷³. Spójne, systemowe zadania w tym zakresie oraz postulowane sposoby ich realizacji, wraz z szacunkowym kosztorysem oraz harmonogramem czasowym, mogłyby zostać ujęte w postulowanej strategii bezpieczeństwa kulturowego. Przyjęcie tej strategii pozwoli na przejście do kolejnego etapu, czyli opracowania planów i programów wykonawczych umożliwiających wdrożenie nowych rozwiązań.

W społeczeństwach zachodnich, w tym w Polsce, związki pomiędzy kulturą i bezpieczeństwem są wciąż słabo poznane. W polskim prawodawstwie i innych dokumentach normatywnych praktycznie nie występują pojęcia „wielokulturowości” lub „bezpieczeństwa kulturowego”, co wydaje się niezrozumiałe, ponieważ dotyczą one kraju o ponadtysiącletniej historii i kulturze. Współcześnie tożsamość narodowa i określająca ją kultura stanowią polisę ubezpieczeniową od wielu nieprzewidywanych zdarzeń, które mogą pojawić się w życiu politycznym, społecznym, gospodarczym lub w sytuacji wystąpienia np. klęski żywiołowej. Potrzeba utrzymania, pielęgnowania, a zwłaszcza rozwijania i wzbogacania kultury oraz tożsamości narodowej odgrywa szczególnie ważną rolę w przetrwaniu i funkcjonowaniu narodu. Sektor bezpieczeństwa

⁷³ Upowszechnianie cech i postaw społeczeństwa obywatelskiego jest elementem bezpieczeństwa kulturowego, jako instrument wprowadzania zmian w systemie zarządzania kulturą poprzez podnoszenie świadomości społecznej w zakresie procesów kulturowych oraz włączanie struktur społecznych w zapewnienie bezpieczeństwa (ochrony) obiektom i wytworom kultury.

kulturowego niewątpliwie stanowi bardzo ważny element systemów bezpieczeństwa narodowego i jako taki powinien być traktowany z większą powagą i troską, niż ma to miejsce obecnie. Jest niezwykle ważne zwłaszcza w Polsce, kraju „brzegowym” Unii Europejskiej i NATO, aby polityka wielokulturowości stanowiła nową płaszczyznę dla rozwoju kapitału społecznego i ludzkiego, a nie stanowiła dla nich dodatkowe zagrożenie.

Bibliografia:

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*
2. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS).
3. *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, Warszawa 2012.
4. Barry B. M., *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Harvard University Press, Cambridge 2002.
5. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013 (projekt z 19 kwietnia 2013 r.).
6. Blonka-Szwarkowska I., Puzka M., *Kultura a bezpieczeństwo narodowe*, (w:) *Zeszyty Doktoranckie, Wydział Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Obrony Narodowej*, Kwartalnik nr 4(5) 2012, Warszawa 2012.
7. Cashmore E., Banon M., Jennings J., Troyna B., Berghe P. L. van den, *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, Routledge, London, New York 1994.
8. Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
9. Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008;
10. *Czapiński: 20-latkowie nie pasują dziś do Polski. Zderzenie pokoleń*, Wywiad Jacka Żakowskiego z prof. Januszem Czapińskim, Polityka.pl, 8 maja 2012 r., <http://www.polityka.pl/kraj/rozmowyzakowskiego/1526611,2,czapiński-20-latkowie-nie-pasują-dzis-do-polski.read?print=true#ixzz1xg0XPpN>.

11. Czaputowicz J., *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, Warszawa 1998.
12. *Encyklopedia kultury polskiej*, T. 1, *Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, Wrocław 1991.
13. *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982.
14. Filipiak M., *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Lublin 2002.
15. Gdula M., *Wielokulturowość – źródła niepewności i nadzieje*, (w:) Staszyńska K. M. (red.), *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*, Białystok 2009.
16. Gundara J. S., *Multiculturalism in Canada, Britain and Australia: The Role of Intercultural Education*, http://www.canadianstudies.net/lccs/LJCS/Vol_17/Gundara.pdf.
17. Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2006.
18. Jenks C., *Kultura*, Poznań 1999.
19. Karwowski K., *Jedność w różnorodności*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/2006,104/kwiecien,218/jednosc_w_roznorodnosci,1938.html.
20. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011.
21. Kłoskowska A., *Kultura masowa*, Warszawa 1983.
22. Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, *Kwartalnik Bezpieczeństwo Narodowe*, II-2011/18, Warszawa 2011.
23. Krzyżanowski L. J., *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty – modele – metafory*, Warszawa 1999.
24. Kuźniar R., *Bezpieczeństwo kulturowe*, *Polska Zbrojna*, 17 grudnia 2009 roku, <http://polska->

zbrojna.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6065:bezpieczestwo-kulturowe&catid=100:roman-kuniar&Itemid=190.

25. Kymlicka W., *Multiculturalism: Success, Failure, and the Future*, Migration Policy Institute, February 2012, <http://www.migrationpolicy.org/pubs/multiculturalism.pdf>.
26. Lewowicki T., Różańska A., Piechaczek-Ogierman G., *Wielokulturowość i problemy edukacji*, Toruń 2012.
27. Michałowska G., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji*, (w:) *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, pod red. D. B. Bobrowa, E. Haliżaka i R. Zięby, Warszawa 1997.
28. Piwowarski J., *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Wydanie pokonferencyjne z II Konferencji Naukowej z cyklu „Bezpieczeństwo jako wartość” zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, 18 kwietnia 2008.
29. Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury polskiej*, Zakamycze Kraków 2001.
30. Samuels B., Craig Ch., *Multiculturalism in Canada. Images and Issues*, Weigl Educational Publishers, 1997.
31. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2009.
32. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
33. *The Current State of Multiculturalism in Canada and Research Themes on Canadian Multiculturalism, Citizenship and Immigration Canada*, Minister of Public Works and Government Services Canada, 2010.